



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI
O‘ZBEK TILINI RIVOJLANTIRISH JAMG‘ARMASI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT
TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O‘QITISH VA MALAKA OSHIRISH
MARKAZI**

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLARI

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 494.375

KBK: 81.633.1

D 26

Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar [Matn]: to‘plam / Sh.Sirojiddinov.
– Toshkent: Bookmany print, 2025. – 450 b.

Mazkur to‘plam “Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar” mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumaniga tilshunos olimlar, vazirlik, idoralar, mahalliy ijro etuvchi organlarning davlat tili bo‘yicha maslahatchilari hamda tadqiqotchilar tomonidan yuborilgan materiallardan tashkil topgan. Undagi maqolalarda davlat tilining dolzarb muammolari, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar, yechimlar berilgan. To‘plam tilshunoslar, professor-o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistrlar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

(Maqolalarning ilmiy saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar).

Mas’ul muharrir:

Sh.Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

I.Azimov, filologiya fanlari doktori, professor

A.Eminov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

B.Jo‘rayeva, filologiya fanlari doktori, professor

M.Abdiyev, filologiya fanlari doktori, professor

F.Bobojonov, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Saparniyozova, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Hakimova, filologiya fanlari doktori, professor

M.Umirzoqova, filologiya fanlari doktori, dotsent

H.Yodgorov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

H.Suyunov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

N.Quldashev, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Ilmiy-metodik kengashida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-06-774-7

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA YARATILADIGAN YANGI AVLOD DARSLIGI

Muhabbat SAIDOVA*

Annotatsiya

Maqolada darslikning yangi modelining xossalari va tuzilishi bayon etiladi, o'qituvchilarni innovatsion kompyuter didaktikasi muhitida ishlashga o'qitishni internet orqali qo'llab-quvvatlashni tashkil etish foydasiga dalillar keltiriladi, ta'lim sohasidagi klaster siyosatining afzalliklari ochib beriladi. Shunigdek, metodikasi boshqa elektron ta'lim tizimlariga ekstrapolyatsiya qilinadigan darslikning yangi modelining xossalari va tuzilishi bayon etiladi, o'qituvchilarni innovatsion kompyuter didaktikasi muhitida ishlashga o'qitishni internet orqali qo'llab-quvvatlashni tashkil etish foydasiga dalillar keltiriladi, ta'lim sohasidagi klaster siyosatining afzalliklari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: darslik, metodik asos, electron ta'lim tizimlari, elektron ta'lim ekstrapolyatsiya, darslikning yangi modeli, innovatsiya, klaster siyosati.

A New Generation Textbook Created Based on Innovative Technologies

Abstract

The article describes the features and structure of the new textbook model, provides arguments in favor of organizing online support for training teachers to work in the environment of innovative computer didactics, and reveals the advantages of cluster policy in the field of education. In addition, the properties and structure of the new textbook model are described, the methodology of which is extrapolated to other electronic education systems, arguments are given in favor of organizing online support for training teachers to work in the environment of innovative computer didactics, and the advantages of cluster policy in the field of education are identified.

Keywords: textbook, methodological basis, electronic education systems, extrapolation of electronic education, new textbook model, innovation, cluster policy.

Darslik texnologik deb nomlandi, chunki u deyarli yangi ta'lim texnologiyalaridan iborat bo'lib, bu model o'quvchi uchun kitobni kompyuter (asosan planshet) bilan birga saqlaydi, bunda kitob kompyuterni boshqaradi va butun o'quv jarayonini tuzadi. Hozirgi vaqtda ishlab chiqilgan darslik modeli deyarli barcha o'quv fanlari bo'yicha innovatsion kompyuter didaktikasi texnologiyalari ishlab chiqilayotgan bazaviy asos maqomiga ega bo'ldi. (Архипова, Высоченко, 2010, 89-

* Filologiya fanlari nomzodi, dotsent. Namangan davlat universiteti, muhabbatxonsaidova@yadeks.ru

bet). Maqolada metodikasi boshqa elektron ta'lim tizimlariga ekstrapolyatsiya qilinadigan darslikning yangi modelining xossalari va tuzilishi bayon etiladi, o'qituvchilarni innovatsion kompyuter didaktikasi muhitida ishlashga o'qitishni internet orqali qo'llab-quvvatlashni tashkil etish foydasiga dalillar keltiriladi, ta'lim sohasidagi klaster siyosatining afzalliklari ochib beriladi. Shu o'rinda ekstrapolyatsiya terminiga izoh berib o'tsak, ekstrapolyatsiya qilish – bu xulosa chiqarishni oldindan bilish, bashorat qilish, taxmin qilish, loyihani nazariy jihatdan bashorat qilish degan ma'noni anglatadi. Ekstrapolyatsiya – bu o'ziga xos asosli taxmin yoki gipoteza. Bu ma'lum sohadan tashqariga chiqadigan faktlarga asoslangan qadriyatni baholashdir.

Yangi modelni asoslash. O'tgan asrning 90-yillarida o'zgaruvchan darsliklar yaratish jarayoni jadal boshlandi, shu bilan birga ko'plab mualliflar o'z nashrlarini yangi avlod darsliklari deb e'lon qildilar. Biroq ushbu darsliklar tahlili shuni ko'rsatadiki, ular uslubi, tashqi bezaklari, o'quv mavzularini bo'limlar ichida taqsimlash, amaliy vazifalarni tanlab olishdagi yangiliklar bilan ajralib turardi. Ularning tuzilishi an'anaviy bo'lib qoldi (paragraflar, savollar, mashqlar), o'qitishning innovatsion texnologiyalari, shu jumladan kompyuter texnologiyalari orqali fan mazmunini samarali o'zlashtirish apparati mavjud emas edi. Natijada innovatsion ta'lim texnologiyalarini o'z ichiga olgan yangi avlod darsliklarini keng joriy etish zarurati tug'ildi. Bunday darslikning boshlang'ich modeli o'qitish mazmuni va uni o'qitish bloklari shaklida faol o'zlashtirish metodikasi aks ettirilgan texnologik darslik bo'lishi mumkin. Texnologik darslik va kompyuterni birlashtirish sxemani amalga oshirish imkonini berdi: mazmun + metodika + kompyuter (Архипова, 2005, 36-bet).

An'anaviy o'qitish usullari va vositalariga "qo'shimchalar" sifatida yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishga urinishlar shakllangan metodik tizimlarning yaxlitligini buzishga, ularning samaradorligini pasaytirishga olib keladi. Maktablarga kelib tushayotgan dasturiy mahsulotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, agar ilgari ushbu o'quv vositalari ma'lum bir dastur konglomeratini {to'plam, yig'indisi} tashkil etgan bo'lsa, keyingi paytlarda yirik nashriyotlarda elektron ilovalar bilan darsliklar chop etila boshlandi.

Agar ushbu ilovalarning texnologik sifati yetarlicha yuqori bo'lsa, o'quv materiallarini taqdim etish metodikasida deyarli hech qanday yangilik bo'lmaydi. Aslida, bu ilovalar eski uslubiy sxemalar bo'yicha qurilgan, interfaol rasmlar qo'shilgan raqamlashtirilgan darsliklardir. Bundan tashqari bu darsliklar o'qitmaydi, faqat o'quv ma'lumotlarini namoyish etadi, chunki o'quvchiga kompyuterning biron bir qonuniyatni tasvirlab, kerakli operatsiyalarni bajarishini kuzatish imkoniyati beriladi. Ko'paytiriladigan darsliklarda o'rganilayotgan nazariyalarni mustaqil o'zlashtirish uchun interfaol texnologiyalar hali ham mavjud emas. Shu bois ta'lim

sohasini kompyuterlashtirish va axborotlashtirish amaliyoti quyidagilar o'rtasida qarama-qarshiliklar mavjudligini ko'rsatdi:

- darsliklarning kengaytirilgan funksional, axborot va didaktik imkoniyatlarga ega bo'lgan innovatsion shakllaridagi mutlaq tuzilmasi va amaliyotga bo'lgan ehtiyoj;

- har bir fan bo'yicha yoshga oid parallel bo'lgan har bir fan uchun o'quv kitoblari to'plamini (turli yo'nalishdagi darsliklar, vazifalar to'plamlari, ish daftarlari va boshqalar) yaratish hamda ulardan birinchisining ustun rolida kitob va kompyuter shakllarini integratsiyalashtiruvchi va o'quv adabiyotlarining barcha tarkibiy qismlarini yagona tizimda ifodalovchi yaxlit ixcham didaktik tuzilmalarga bo'lgan ehtiyoj (Saidova, 2024,74-bet).

O'quv kitobida ularning mazmunan to'ldirilishi emas, matnning o'zi emas, balki ushbu matn bilan bajarilishi mumkin bo'lgan ishdir. Shu bois, yangi avlod darsligini ishlab chiqishda uning maksimal darajada texnologiyaliligini ta'minlash vazifasi qo'yildi va hal etildi.

Shunday qilib, darslikni tuzishda o'quv axboroti, didaktik innovatsiyalar, yangi axborot texnologiyalarini integratsiyalash vazifasi hal etildi, "axborot + innovatsion didaktika + kompyuter" formulasi amalga oshirildi. An'anaviy darsliklarda bitta komponent mavjud – axborot, elektron darsliklarda – ikkita: axborot + kompyuter. Shu bois darslikni tarkibiy o'zgartirish zarur: klassik darslikning uch komponentli an'anaviy tuzilishi (paragraflar, savollar, mashqlar) darslikka yangi o'qitish texnologiyalari va ularning kompyuter versiyalarini kiritish imkonini beruvchi ko'p komponentli tuzilma bilan almashtirilishi kerak.

Yangi darslik modelning ta'lim muammolarini hal etishga qaratilgani.

Darsliklarni tuzish shaklidagi konservatizm ularning rivojlanishiga to'siq bo'ldi, chunki darslikning avvalgi shakli yangi talablarga javob bermaydi. Yangi avlod darsliklari qanday muammolarni hal qiladi?

1. An'anaviy darsliklar taqdim etilayotgan o'quv ma'lumotlarini faol o'zlashtirish uslublarini namoyish etmayapti. Yangi darsliklar, axborotdan tashqari, asosiy o'quv ma'lumotlari va uni o'rganish va chuqurlashtirish usullarini uyg'unlashtiradigan didaktik bloklar ko'rinishidagi metodik qismiga joylashtirilgan samarali bilim faoliyatini tashkil etish texnologiyalarini o'z ichiga oladi. O'quvchilar an'anaviy darsliklar bilan ishlashda axborotni tayyor holda oladi, yangi darslik o'quvchilarni mustaqil o'quv izlash, o'zini o'zi nazorat qilish va bilimlarni o'zini o'zi baholashga yo'naltiradi. (Грушевский, 2011, 124-bet)

2. An'anaviy darsliklarda fan bo'yicha turli darajadagi tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar uchun bir xil material taklif etiladi. Yangi darslikda material murakkabligi bo'yicha tabaqalashtirilgan, bu esa barchaga tanlash imkonini beradi.

3. An'anaviy darsliklarda paragraflar ikkinchi darajali va illyustrativ materiallar bilan ortiqcha yuklangan. Texnologik darslik o'quv paragraflari hajmini kamaytiradi (bu asosiy mazmuni yodlashni osonlashtiradi), material katta modullarga birlashtiriladi, bu esa o'rganilayotgan nazariyalarni yaxlit idrok etishga yordam beradi. Qo'shimcha, ma'lumotnoma va illyustrativ materiallar paragraf doirasidan tashqarida uni kuzatib boruvchi didaktik bloklar majmuasiga kiritildi.

4. An'anaviy darsliklarning aksariyati monografiya tamoyiliga asoslangan bo'lib, yangi darslikda o'quvchilar bilan muloqot qilish uslubi qo'llaniladi: vazifa tuzish, o'quv muammosini hal qilish algoritmini topish, didaktik o'yinda ishtirok etish va hokazo taklif etiladi. Bunda darslik o'quvchiga qat'iy harakat dasturini yuklamaydi, balki o'quv faoliyatining turli turlarini taklif qiladi. Fanga qiziqishni rivojlantirish uchun yangi darslikka kompyuter o'quv o'yinlari, tanlovlar, krossvordlar, estafetalar, qiziqarli topshiriqlar va boshqalar kiritiladi. Ta'lim berishda insonparvarlik tamoyili yangi darslik texnologiyasi orqali amalga oshiriladi, bu esa nafaqat aql-zakovatga, balki o'quvchilarning his-tuyg'ulariga ham murojaat qilish imkonini beradi.

5. Zamonaviy maktabni isloh qilishdagi to'siqlardan biri o'qituvchilarning ortiqcha yuklanishi, ijodiy ish uchun sharoit yo'qligidir. Faoliyat ko'rsatayotgan darsliklarda metodik komponent mavjud emas, shuning uchun o'qituvchining o'zi zarur ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqishi kerak. Yangi darslik faol o'quv faoliyatining turli shakllarini taklif etadi, ulardan o'qituvchi har bir o'quvchining bilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda dars modellarini tuzishi mumkin. Darslikning didaktik va kompyuter texnologiyalari darslikda taklif etilayotgan fan mazmuni ustida ishlash usullarini ijodiy qo'llash uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi. (Sobirova, 2022, 36-39-bet).

6. Texnologik darslik maktab va oliy o'quv yurtlari o'rtasidagi mavjud tafovutni kamaytirishga yordam beradi, chunki u umumta'lim maktabining dasturlari doirasidan tashqariga chiqadigan muammoli va kengaytiruvchi bloklarni o'z ichiga oladi. (Bu materialni hamma o'quvchilar ham ko'rib chiqa olmaydi). Bunday yondashuv tufayli darslikda qo'shimcha o'quv va ilmiy adabiyotlar bilan ishlashga asos solinadi, darslikning o'zi esa elektron ilova bilan birgalikda global axborot tarmog'iga kirishni ta'minlaydigan ochiq tizim xususiyatlarini egallaydi.

7. Texnologik darslik kompyuterning boy o'quv salohiyatiga tayanadi, uning elektron ilovasi didaktik innovatsiyalar va kompyuter texnologiyalarini integratsiyalashtiruvchi sifat jihatidan yangi o'quv vositasidir. U texnologik jihatdan o'zgaruvchan: SB-disk, Internetdagi sayt, o'qitish uchun zarur bo'lgan statsionar, mobil, planshet kompyuter ko'rinishida.

Shunday qilib, darslik innovatsion kompyuter didaktikasi texnologiyalari orqali ta'lim mazmunining materiallashtirilgan tashuvchisi va ushbu mazmuni faol

o'zlashtirish jarayonining tashkilotchisi vazifasini egallaydi. Bunday darslikda o'quv ma'lumotlari hajmining qariyb 20 foizini, ushbu ma'lumotlarni faol o'zlashtirishning 80 foizini faoliyat texnologiyalari egallaydi. Shu bilan birga, kompyuter kitobni o'quv jarayonidan siqib chiqarmaydi, balki uni organik ravishda to'ldiradi va o'quv mashg'ulotlarining ijobiy hissiy fonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Архипова А.И., Пичкуренко Е.А., Золотарёв Р.И. (2005). Учебник нового поколения: варианты решения проблемы. *Школьные годы*.

Архипова А.И., Золотарёв Р.И., Шапошникова Т.Л., Визанкова В.В. (2011). Учебно-методический комплект «УЧКОМ» как прообраз учебника будущего. *Школьные годы*.

Архипова А.И., Высоченко В.В. (2010). Дистанционные формы организационной самостоятельной работы студентов посредством учебника нового поколения по информатике. *Дистанционное и виртуальное обучение*.

Грушевский С.С., Золотарёв Р.И., Архипова А.И. (2021). Экспресс-обучение педагогов созданию учебных материалов для размещения в сети Интернет. *Научно-методический журнал с электронным приложением*.

Saidova M. (2024). Yangi avlod ona tili darsliklari: didaktik yechimlarini izlash yo'lida. *International Scientific and Practical Conference*.

Sobirova M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. *Polish science journal*.